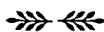

Összegeztül szeretnénk megemlíteni, hogy írásbeli mondatelemzést az V. és VI. osztályban természetesen csak ritkán végeztetünk. Ezek ugyanis túlságosan időigényesek. A mondatrész-felismertetés feladatát annál gyakrabban végeztetjük *szóban*. Tapasztalatunk szerint — ha a fenti elveket következetesen alkalmazzuk — nagy haszonnal és komoly eredménnyel. Hiszen minden esetleges grammatizálási váddal szemben áll e gyakorlatoknak az a haszna, amely az így fejlesztett tanulók mondatalkotásában, kifejezőképességében egy bizonyos idő után okvetlenül jelentkezik.

KÓHEGYI ERZSÉBET

gyakorló iskolai igazgatóhelyettes, Szeged

Kísérletek az általános iskola V. osztályában orosz nyelvi órákon. Az olvasástanítás tapasztalatai

A korábban ismertetett elgondolásunk szerint a kísérleti V. osztályban 12 hetes bevezető beszélgető tanfolyam után akartuk megkezdeni az olvasás tanítását. A 9. héten azonban kezdtek mutatkozni annak a jelei, hogy elég nagy már az auditív úton feldolgozott anyag, a tanulók nagyon szeretnének már oroszul olvasni, és az órák nem kötik le oly mértékben őket, mint előzőleg. Így a 10. héten befejeztük a bevezető beszélgető tanfolyamot, s megkezdtük az orosz nyomtatott betűkkel való ismerkedést, az olvasási készség megalapozását. (Valószínű, hogy változatosabb, korszerűbb szemléltető anyag: képes nyelvkönyv, diafilm, rövid mozgófilm, magnetofon stb. segítségével a tervezett 12 hetet jól lehetett volna használni beszélgetési gyakorlatokra.)

A bevezető beszélgető tanfolyam anyagát a tankönyvnek elsősorban a betűtanítást szolgáló részéből válogattuk ki, így minimális új lexikai ismereteket kellett megtanítani az olvasástanítási időszakban, új nyelvtani anyag pedig a hangsúlytalan magánhangzók kiejtése és az előljárószo tudatosításán kívül egyáltalán nem volt. Ezek a körülmények több kedvező lehetőséget teremtettek az eredményes munka számára. Lehetővé vált a már elsajátított anyag teljes aktivizálása; az olvasandó szöveg jelentéstartalmának megértése nem volt probléma, lényegében a betűk megismerése lett az egyetlen új feladat. Az órákon sok gyakorlási lehetőségünk volt, mivel a betűk bemutatása, megtanítása kevés időt igényelt.

Az olvasástanítás időszakában továbbra is központi feladatunk maradt a beszédképesség állandó fokozása, magasabb szintre emelése. Milyen új feladatokat oldottunk meg e téren?

a) A bevezető beszélgető tanfolyam idején a tanulók megtanultak helyesen válaszolni a tanár kérdéseire: igen sok kérdést hallottak a tanártól, ritkábban nekik is kellett kérdezniük egymást. A második periódusban azonban rendszeressé tettük, hogy a tanulók kérdezzenek a szemléltető képek, illetve a tankönyv képei alapján, tehát a tanulók vették át fokozatosan a kérdések feladását az óra ellenőrző és gyakorló részében. A betűtanítás megkezdésével minden órán és otthonra kaptak a tanulók olyan feladatot is, hogy a tankönyv képeiről meghatározott számú kérdést tudjanak feltenni.

b) A rendelkezésre álló teljes szókincsből és nyelvtani modellekből minden alkalmas kifejezést felhasználtunk a tematikus beszélgetésekben. Pl. A falun c. témában tanult ЖИВЁТ, ЖИВУТ, В САДУ stb. kifejezéseket jól beépítettük a városban c. téma ismételésébe. Személyes jellegűvé tettük a beszélgetéseket (személyes névmások használata), bővítettük a meglevő ismeretek alkalmazási körét, magasabb szinten folyt a tanultak ismételése, rendszerezése, színesebb lett a beszélgetések tartalma.

c) Megfelelő képek alapján a tanulók rendszeresen önállóan beszéltek egy-egy adott témáról, vagy annak valamely részéről. Tehát megkezdtük az önálló orosz nyelvű összefüggő beszélgetést is. Igen megnyugtató volt, hogy sohasem a tankönyv rövid, gyakran szintelen szövegét reprodukálták a tanulók. A tankönyv nem befolyásolta őket sem mondanivalójuk bőségében, sem a tanult modellek felhasználásában. Mindig bátran alkalmazták az év eleje óta tanultakat egy-egy kép szóbeli leírásában.

Ugyanakkor a tankönyv pozitív szerepet játszott abban, hogy az ismert lexikai anyagot a tanultaktól eltérő fordulatokban, szövegösszefüggésekben mutatta be, így az ismeretek újabb alkalmazásával találkozunk.

A betűtanítás kérdései

November utolsó hetében kezdtük el az olvasástanítást, s január utolsó hetében fejeztük be. Közben volt 5 gyakorló óra is. A K, Т, М, О, А betűket ismertnek tekintettük, mivel formájuk megegyezik a megfelelő magyar írásjelekkel és az általuk jelölt hanggal. (A hangsúlytalan „о” természetesen kivétel.)

A betűket a tanrend adta sorrendben dolgoztuk fel, mivel más, jobban megfelelő segédeszköz nem állt rendelkezésünkre. A viszonylag gazdag ismert lexikai és nyelvtani anyag alapján színesebb, hosszabb olvasásra szánt szövegekre volt szükség. Indokolta ezt elsősorban az a követelmény, hogy a tanulóknak meg kell ismerkedniük az auditív úton elsajátított anyag írott képével. A rövidre szabott olvasástanítási időszak pedig a szokásosnál több, sokoldalú gyakorlást igényelt. Az újonnan tanult betűknek megfelelő „fordulatszámot” kell biztosítani az erre alkalmas szövegekben. El kell kerülni olyan eseteket, mint amilyen a „b”-vel kapcsolatos a tankönyvben. Ugyanis a tankönyv a „b”-et, komoly kényszerítő körülmények miatt (egyszerre kell kiejtést, olvasást, írást tanítani), csupán az egyetlen „МАТЬ” szóban taníttatja. Ez után a lecke után következő öt olvasmány sem a „МАТЬ” szót, sem más „b”-es szót nem tartalmaz. Pedig a „b”-ből és a Д, Т, Н, Л betűk által alkotott betűcsoportok olvastatása akkor is sok gyakorlást kíván a kezdeti időszakban, ha a tanulók hallás után jól ismerik már a megfelelő szavak, kifejezések kiejtését.

Ezért a tankönyvi olvasmányok mellett magunk készítette sokszorosított szövegeket is felhasználtunk az olvasástanítás során. A házilag készített sokszorosítás azonban nem minden esetben biztosította az alapvető technikai követelményeket: a jól olvasható, nem elmosódott betűformákat. A külön szövegekről ennek ellenére sem mondtunk le, csak időnként más eljáráshoz nyúltunk: a fali betűtartó táblán 4–5 mondatos bemutatón és az elsődleges gyakorlást szolgáló szövegeket raktunk ki betűkártyákból. E kis olvasmányok teljesen eltértek a tankönyv szövegétől. Így a tankönyv szövege más tartalmú gyakorló szöveggé vált.

A külön szövegek tartalmi szempontból egy-egy adott témakörre vonatkoztak, de lehetővé tették a nyelvtani modellek rendszeres ismételését is. Pl. a „e” tanításakor az ige e. sz. 3. személyét, valamint a „B” és „Ha” előjárás szerkezeteket állítottuk

mind a beszélgetés, mind az olvasásra szánt szöveg központjába, a „ю” tanításakor — az ige e. sz. 1. és t. sz. 3. személyét, az „и” és „л” tanításakor pedig a főnév t. sz. alanyesetét.

Gyakorló szöveg a „ш” tanításához:

В классе

Это школа. В школе дети. В классе мальчики и девочки. Ева и Ира в классе. Ева читает русский урок. Ира пишет на доске. Она пишет русский урок. В классе на столе книга и тетрадь. На парте книги, тетради и словарики.

Дома

Мать, бабушка и дедушка дома. Дедушка сидит на диване и читает книги. В комнате на шкафу телевизор. Бабушка сидит и смотрит передачу. Теперь она не работает. Мать работает дома. Теперь она не смотрит передачу.

Azokban az osztályokban, amelyekben egy időben kezdődik a kiejtés, az olvasás és írás tanítása, az alapozó időszakban különösen zavaró a hangkép és az írott kép közti különbség, s e különbség hatására romlik a kiejtés. A kísérleti osztályban csupán néhány tanulónál tapasztaltuk a hangsúlytalan magánhangzót, illetve a lágy mássalhangzók ejtésbeli eltorzulását. A tanév első 10 hetében annyira megrögződött a tanulóknak a helyes hangkép, hogy a későbbben megismert írott kép nem befolyásolta a már megszokott kiejtést. Ahogyan a tárgyat, személyt, cselekvést ábrázoló képek, vagy a valóságos tárgyak, személyek látásához kapcsolódott a megfelelő orosz kifejezés és annak jelentéstartalma, most úgy kapcsolódott az ismert hangképhez a neki megfelelő íráskép. Az egész betűsort fogták fel a tanulók, ez hatott érzékszerveikre. Ezzel magyarázható, hogy betűzést nem tapasztaltam, kezdettől fogva folyamatos az olvasásuk. Mindössze két-három gyengébb tanulóval kellett hosszabb időn át szótagolva olvastatni.

Bár az írott nyelvi anyag nem befolyásolta károsan a tanulók kiejtését, kezdetben mégis szükség volt külön fonetikai gyakorlatokra, amíg meg nem szokták a tanulók a gy, ny, l', ty hangoknak a magyartól eltérő szerkezetű jelölését. Az н, д, т; л és ь, valamint а, о, ы, у, и, е, ё, я, ю betűkből párokat állítottunk össze, s a tanulóknak egyénileg vagy csoportosan kellett elolvasniuk a нь, на, но, не, ни, ня stb. betűcsoportokat.

Ezek a gyakorlatok már összefüggtek a szavak, kifejezések hangképe és írott képe közötti különbségek folyamatos tudatosításával is. A rendszeres gyakorlás mellett többféle módon ellenőriztük a tudatosítás eredményét. Nyomatott betűkkel természetesen nem írtunk. A betűkártyákat használtuk fel a nyomatott betűk felismerésének és alkalmazásának egyféle gyakorlására. A tanulók kis cédulán három-négy rövid magyar mondatot kaptak, s ezt kellett kirakniuk oroszul a betűtartó táblán. A szükséges betűket az ábécé sorrendjében összerakott betűcsoportokból kellett kiválogatniuk. Így egyszerre elég sokoldalú gyakorlást és ellenőrzést valósítottunk meg: új módon ellenőriztük, helyesen sajátította-e el a tanuló az orosz kifejezések jelentéstartalmát, helyesen használja-e a tanult modelleket, ismeri-e a hangok pontos írásjelét, a lexikai egységek pontos írott képét. Értékelés közben a tanuló maga olvasta fel fordítását, tehát kiejtésének helyességét, olvasni tudását is le lehetett

mérni. Ezek a gyakorlatok egyben előkészítői voltak a helyesírási gyakorlatoknak is. Rámutattak arra, hogy igen sok írásbeli gyakorlatot kell majd végezni a későbbi orosz órákon a hangsúlytalan magánhangzók írása terén.

A tanév első szakaszában a tanulók sohasem kaptak fordítási feladatot az orosz nyelven való gondolkodás jobb megalapozása érdekében. Ennek helyességét az olvasástanítási időszak ismételtelen bebizonyította. Az olvasott szövegek jelentéstartalma zömmel teljesen ismert volt, csak azokat a mondatokat, esetleg bekezdéseket tolmácsoltuk magyarul, amelyekben a legutóbbi órán tanult szavak szerepeltek. A tolmácsolást általában a gyengébbek végezték, a többi tanuló csak igen ritkán. A tanév elejétől kezdve rendszeresen folyt annak ellenőrzése, hogy a tanulók pontosan ismerik-e az orosz nyelvű anyag jelentéstartalmát. Az eredmények igen jók voltak. Mégis azokon az órákon, amikor orosz szöveget kellett magyarul tolmácsolniok a jó tanulóknak, gyakran előfordult, hogy nem voltak képesek átállni a magyar nyelvre, és részben oroszul, részben magyarul „tolmácsolták” az olvasottak jelentését. Véleményünk szerint ezt nem a gyors átállás zavaró tényezői okozták, hanem az, hogy kezdettől fogva az orosz nyelv volt a természetes nyelvi környezet az órákon, nem pedig az anyanyelv. A felhasznált szemléltető anyag a tanulók nagy részénél kizárta a belső fordítást mint a jelentéstartalom tisztázásának, megjegyzésének eszközét. Az egyszerre jelentkező auditív és vizuális hatás feleslegessé tette az anyanyelv használatát, s vele együtt a belső fordítást is.

Az óra felépítése általánosságban

I. Ellenőrzés:

1. kiejtési gyakorlatok,
 2. olvasás a tankönyvből,
 3. tanulók párbeszéde,
 4. tanuló önálló elbeszélése,
 5. a táblai munka értékelése.
- } képek alapján,

II. Ismétlés — gyakorlás — új betűk ismertetése:

1. beszélgetés meghatározott témából a tanár kérdései alapján,
2. esetleges új szavak gyakorlása,
3. új betűk ismertetése,
4. a táblán kirakott szöveg olvasása.

III. Gyakorlás:

1. a tankönyv szövegének bemutató olvasása,
2. a szöveg egyénenkénti olvastatása, — s ha szükséges — tolmácsolása,
3. szöveg olvastatása kórusban,
4. tanulók párbeszéde,
5. a házi feladat kijelölése, megbeszélése.
6. a kijelölt tanulók munkájának értékelése.

A továbbiakban egy olvasástanítási órát ismertetünk vázlatosan, csupán a betűtanítást írjuk le részletesen.

Témakör: A városban: a park.

Oktatási — nevelési célkitűzés:

- az adott témakör egy részének felelevenítése,
- a lexikai ismeretek bővítése,
- a beszédképesség fejlesztése
- az olvasási készség alapozása,
- a megfigyelőképesség és a logikus gondolkodás fejlesztése.

Az óra anyaga: „ë” betű. ИДЁТ, куда, домой 20. lecke.

Az óra didaktikai feladata:

- Az iskolában c. téma és a 18., 19. lecke számonkérése, a beszédképesség ellenőrzése;
- a feltüntetett új anyag feldolgozása és elősleges gyakorlása.

Az óra egyes típusú.

Szemléltető anyag: a mágneses táblára színes krétával felrajzolt park képe, menő kislány és éneklő kislány applikációs képe.

Az óra menete:

15 perces osztályfoglalkoztatásba épített számonkérés után sokoldalú, a kép minden részletére kiterjedő beszélgetés a tanár kérdései alapján. Közben a már ismertető módon (Módszertani Közlemények 1964/2. sz.) az osztály megtanulja az ИДЁТ, куда, домой szavakat és használatukat. Néhány megjegyzés a nevelési feladatok szempontjából:

ИДЁТ: A kép elég jól mutatja a cselekvést, a гуляет szót már ismerik a tanulók, a kép tehát csak a menést mutathatja. A tanulók könnyen megértik az új szó jelentését. Az ige végződése a живёт szó alapján már ismert.

домой: А дом és дома szó párral közös tövet figyeltetjük meg, s a „ Куда идёт мальчик? kérdésre adott tanári válasz világossá teszi az új szó jelentéstartal

ёлка: egy orosz dalból ismerik a „ёлочка” szót, segítséggel következtetnek is a jelentésére, de látják a képen is.

поёт: Az órákon gyakran elhangzott vezényszó (Теперь поём!) alapján a jelentését ismerik a tanulók, nyelvtani alakjára következtetnek a живёт, идёт szó alapján.

12—14 perces beszélgetés és pihentető éneklés után kezdődik az új betű ismertetése

a) Mondjuk oroszul: A parkban fenyőfa van. A „ёлка” szó elemzéséhez feladott kérdések: Milyen hangokból áll? Hány hangból áll? Azután a tanár kirakja a mondatot a betűkártyákból. Ismét kérdés következik: Hány betűből áll a „ёлка” szó? A tanár leveszi a ë betűt. Kérdések: Hány betű maradt a táblán a szóból? Hány hangból áll a teljes szó? Hány hangból és hány betűből áll a csonka szó? Milyen hangokat jelöl az új betű? A tanár közli az új betű nevét, külön is felmutatja, s több tanuló válaszol a kérdésre: Какая это буква? folytatódik az élmzés: Hol áll a ë betű a szóban? Következtetések megállapítása.

Кто она? Что делает девочка? Как поёт девочка? Девочка поёт по-русски.

A fokozatosan felépített mondat ismét felkerül a táblára, majd a „идёт” szó elemzése következik hasonlóan a „ёлка” szóéhoz. Ezután a táblán levő két mondatot olvassa egy-egy tanuló, majd az egész osztály.

c) Mondjuk oroszul: A kislány hazamegy. A harmadik mondat kirakása után az „идёт” szó elemzése következik: milyen hangokból, hány hangból és hány betűből áll? Milyen betű után áll a ë? Ejtsük ki a д betűvel jelölt hangot! Ejtsük ki a szót:

идёт: D — gy összevetése: milyen hang a „d”? Mit jelöl utána a „ë”? Milyen szavakban talákoztunk már ilyen jelenséggel?

d) Mondjuk oroszul: Szása otthon olvas és énekel. A tanár ezt a mondatot is kirakja betűkártyákból. A táblán levő teljes szöveg:

В парке ёлка. Девочка поёт по-русски. Девочка идёт домой. Саша читает и поёт дома.

Most már az egész táblai szöveget olvassák a tanulók egyénileg és kórusban. A mondatok sorrendjét a tanár változtatja olvasás közben mutatópálca segítségével.

Az óra az általános felépítés szerint folyik tovább.

Házi feladat: a 20. lecke olvasása és tolmácsolása,

az előtte levő szöszedetből az újonnan tanult szavak ismétlése,
ugyancsak a lecke előtt levő képről 5–6 kérdés feladása,
5–6 mondatos kis elbeszélés ugyanerről a képről.

A kísérletből eredő következtetések:

A bevezető beszélgető tanfolyam nagymértékben egyszerűsítette, gyorsította és hatékonyabbá tette az olvasástanítás időszakát, ugyanis előre kialakította az idegen nyelvű gondolkodás elemeit és aktív ismeretanyagot adott a gondolati tartalom kifejezése számára. Az olvasástanítás idején a gondolati tartalom megértése nem jelentett semmiféle nehézséget. Az orosz szöveg tolmácsoltatására igen ritkán volt szükség (ami megint csak az idegen nyelvű gondolkodást erősítette). Lényegében a gondolatközlés új formájával, mégpedig a beszélgetéshez képest sokkal könnyebben elsajátítható formájával ismerkedtek meg a tanulók rövid idő alatt.

A betű- és olvasástanítás 8 hétig tartott, 22 órán át. Óránként legfeljebb 10–12 percet töltöttünk olvasással, tehát a teljes periódus alatt összesen 250–300 percet fordítottunk az olvasás megtanulására. E rövid idő alatt is jól sikerült az alapozás. Betűzgetés, szótagolás csak elvétve fordult elő, s kezdettől fogva a folyamatos, kifejező olvasásra, kiejtésre fordíthattuk a figyelmet.

Az eredményes olvasástanításra fordított rövid idő kétségtelenül a bevezető beszélgető tanfolyam eredménye. A felszabdult időt pedig a beszélgetés elmélyítésére, az ismeretek sokoldalú, magasabb szintű alkalmazására, tehát a legtöbb munkát és időt igénylő feladat eredményes megvalósítására fordíthattuk.